

ב"ה
הצלת נפש בנפש*

מה הם הדינים והגדרים בנוגע להצלת אדם (או כמה בני אדם), כאשר לשם כך צריך להרוג או לגרום להריגת אדם אחר (או כמה בני אדם)?

שאלה: התבקשתי למסור שיעור על ייחס ההלכה בנושא העומד על הפרק: 'דעת התורה בענין הקרבת היחיד למען הצלת רבים'. זאת בהקשר למאורעות האחרונים באפריקה, עם פרוץ מגיפת ה'אבולה', אשר על מנת לעצור את התפשטות המגיפה, החליטו הרשויות, לשם בהסגר שכונות שלמות, שהיו בהם גם אנשים בריאים שלא 'נדבקו' עדיין, זאת בידיעה ברורה שרוב הסיכויים אלו הנשארים בהסגר ידבקו במחלה. אלא ש'מקריבים' את אותם אנשים, בכדי להציל את שאר האוכלוסיה.

תשובה:

שאלה זו נדונה בתלמוד ובפוסקים, מהיבטים שונים, וישנם חילוקים דקים, ובהבדל דק ישתנה יחס התורה למקרה. ובגלל מורכבות הדינים ובפרט בנושא חמור כל כך של נפשות, תהיה התשובה כללית, ולא למעשה. [ולבסוף נציג כמה שאלות שנשאלו הלכה למעשה, כמו בזמן השואה וכיו"ב].

איסור רציחה: איסור זה הוא מן הג' עבירות שעליהם נאמר 'יהרג ואל יעבור'.¹ "אם אמר לו הוי רוצח והרגו את הנפש, ואם לאו הריני הורגך, יהרג ואל יעבור" (רש"י סנהדרין עד א). ונפסק להלכה ברמב"ם², ושו"ע³.

היתר הריגה, לשם הצלת אדם אחר: חייב אדם מן התורה⁴, להציל את חברו ממיתה, ואפשר גם להרוג לשם כך, כמפורש בגמ' סנהדרין (עג א): "ואלו הן שמצילין אותן בנפשן, הרודף אחר

⁶ (המאמר נערך ע"י חבר המכון הרב נתנאל לאעב שליט"א.)

¹ גמ' סנהדרין (עד א): "נמנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד, כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג, יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים. . כדרכי דתניא רבי אומר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. . ורוצח גופיה מנא לן, סברא הוא, דהוא דאתא לקמיה דרבה ואמר ליה 'אמר לי מרי דוראי זיל קטילה לפלניא ואי לא קטילנא לך, אמר ליה לקטלוך ולא תיקטול, מי יימר דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי" ("מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חבירך, הלכך אין כאן לומר 'וחי בהם ולא שימות בהם', שלא התיר הכתוב אלא משום חביבות נפשם של ישראל להקב"ה וכאן שיש אבדו נפש חבירך לא ניתן דבר המלך לדחות שצויה על הרציחה, רש"י).

² הלכות יסודי התורה (ה א-ז): "א). כל בית ישראל מצווין על קידוש השם הגדול הזה. . ב). במה דברים אמורים בשאר מצות, חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, אבל ג' עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג, יהרג ואל יעבור. ז). והריגת נפש מישראל לרפאות נפש אחרת או להציל אדם מיד אנס, דבר שהדעת נוטה לו הוא שאין מאבדין נפש מפני נפש".

³ יו"ד (קנז א): "כל העבירות שבתורה חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים אם אומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג אם הוא בצניעה יעבור ואל יהרג. . ואם הוא בפרהסיא דהיינו בפני עשרה מישראל חייב ליהרג ולא יעבור. . ובעבודת כוכבים ג"ע ושפיכות דמים, אפילו בצניעה ושלא בשעת הגזרה ואפילו אין העובד כוכבים מכוין אלא להנאתו יהרג ואל יעבור".

⁴ גמ' סנהדרין (עג א): "מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גורתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו, ת"ל 'לא תעמוד על דם רעך'. (עיי"ש בהמשך שנלמד גם מהפסוק 'והשבטו לו' "קרא יתירה הוא למדרש השב את גופו לעצמו – רש"י).

ת"ר מניין לרודף אחר חברו להרגו שניתן להצילו בנפשו ת"ל: 'לא תעמוד על דם רעך'. שו"ע חושן משפט (תכו א): "חייב אדם להציל את חברו בין בגופו בין בממונו. הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באין עליו, או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו ולא הציל. . עבור על 'לא תעמוד על דם רעך'".

חבירו להרגו" (מצילין אותן בנפשן: ניתנו ליהרג לכל אדם, כדי להצילן מן העבירה – רש"י). ונפסק להלכה בשו"ע⁵.

אמנם יש מקרה שאסור להרוג את הרודף, והיינו כאשר הרדיפה היא דבר טבעי. כמבואר בגמ' (סנהדרין עב ב): "אמר רב הונא, קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו. . . איתביה רב חסדא לרב הונא 'יצא ראשו אין נוגעין בו לפי שאין דוחין נפש מפני נפש', ואמאי רודף הוא? שאני התם דמשמיא קא רדפי לה".

כאשר איסור הרציחה, מתנגש עם חובת ההצלה: נדון שאלתנו היא כאשר שני הדברים מתנגשים, מצד אחד ישנו איסור רציחה, ומצד שני חובת הצלה, ודנו בזה בתוספתא (תרומות ז כג) ונפסק שאם ביקשו סתם אסור, אך אם ביקשו אדם מסוים מותר: "סיעה של בני אדם, שאמרו להם נכרים תנו לנו אחד מכם ונהרגהו ואם לאו הרי אנו הורגים את כולן, יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. אבל אם ייחדוהו להם, כגון שיחדו לשבע בן בכרי⁷, יתנוהו להם ואל יהרגו". וגם באופן שייחדו אדם מסוים, נחלקו הדעות האם מוסרים אותו רק כאשר הוא חייב מיתה. ריש לקיש אומר דוקא כשחייב מיתה כשבע בן בכרי, ור' יוחנן חולק, ואע"פ שאינו חייב מיתה מותר למסרו⁸. הרמב"ם פסק כריש לקיש⁹, ורש"י כר' יוחנן¹⁰, והרמ"א הביא את שתי הדיעות¹¹, ה"ט"ז והב"ח הכריעו כדעת ריש לקיש, וכתב הש"ך: "צריך לחזור תחילה על כל צדדי הצדדים קודם שימסרוהו".

*ויש להקשות, מדוע לא נתיר למסור את אותו ש'יחדוהו', והרי יש לו לכאורה דין 'רודף'? ונראה שכשם שאין לתינוק דין רודף כנ"ל, כיון שהוא דבר טבעי, ק"ו כאשר נעשה אדם רודף באונס¹².

5 שו"ע ח"מ (תכה א): "הרודף אחר חבירו להרגו. . . אפילו היה הרודף קטן, הרי כל ישראל מצווים להצילו, באבר מאברי הרודף, ואם אינם יכולים לכוין ולא להצילו אא"כ יהרגו לרודף הרי אלו הורגים אותו אע"פ שעדיין לא הרג".

6 "באשה המקשה לילד ומסוכנת וקתני רישא החיה פושטת ידה וחותרתו ומוציאתו לאברים דכל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו נפש הוא וניתן להורגו ולהציל את אמו, אבל יצא ראשו אין נוגעים בו להורגו דהוה ליה כילוד ואין דוחין נפש מפני נפש" – רש"י.

7 שמואל (ב כ): "ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי איש ימיני ויתקע בשופר ויאמר אין לו חלק בדוד. . . ויבואו ויצורו עליו באבלה בית המעכה. . . ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעו שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך. . . אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבולע נחלת ה', ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבליע ואם אשחית לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך דוד תנו אותו לבדו ואלכה מעל העיר, ותאמר האשה אל יואב הנה ראשו משלך אליך בעד החומה, ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה ויכרתה את ראש שבע בן בכרי וישליכו אל יואב ויתקע בשופר ויפוצו מעל העיר איש לאחילו ויואב שב ירושלים אל המלך".

8 גמ' ירושלמי (תרומות ה ד): "תניא סיעה של בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו בהם גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותה ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, אפילו כולם נהרגין לא ימסרו להן נפש אחת מישראל. ייחדו להם אחד כגון שבע בן בכרי, ימסרו אותו ואל יהגו כולם. איתמר רבי שמעון בין לקיש אמר והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי, ור' יוחנן אמר אע"פ שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי".

9 משנה תורה (הלכות יסודי התורה ה ה): "וכן אם אמרו להם עכו"ם, תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם. יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. ואם ייחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם אם היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי יתנו אותו להם ואין מורין להם כן לכתחילה, ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל". [ועייין כס"מ מדוע פסק כר"ל הגם שהכלל הוא שהלכה כר' יוחנן. כי ספק נפשות לחומרא].

10 רש"י סנהדרין (עב ב): "ואם תאמר מעשה דשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך דדחו נפש מפני נפש. התם משום דאפילו לא מסרוהו לו היה נהרג בעיר, כשיתפשנה יואב והן נהרגין עמו אבל אם היה הוא ניצול אע"פ שהן נהרגין לא היו רשאים למסרו כדי להציל עצמן, א"נ משום דמורד במלכות הוה והכי מפרש לה בתוספתא".

11 שו"ע י"ד (קנז א): "עכו"ם שאמרו לישראל תנו לנו אחד מכם ונהרגנו לא יתנו להם אחד מהם אא"כ ייחדוהו ואמרו תנו לנו פלוני (רמב"ם). ו"א דאפילו בכה"ג אין למסרו אא"כ חייב מיתה כשבע בן בכרי (ב"י בשם רש"י ור"ן)".

12 הרב שמעון אפרתי, שו"ת מגיא ההריגה סימן א'. "בדבר השאלה אשר שמעת תסמר שערות ראש, והיא: בבנוק במחבוא ישבה עדה של של יהודים שהסתתרו מחמת המציק הצורר ימ"ש, כדי שלא ימצאו אותם. . . פרץ התינוק שהיה בין הנחבאים בבכי ולא היתה

סיכום, דיני הריגה (או מסירה להריגה) של יחיד למען הצלת רבים: אפילו כאשר רבים נמצאים בסכנת מוות, אסור למסור אחד מישראל להריגה בכדי להציל אותם, וק"ו שאסור להרגו בידיים. ואם ייחדו אחד בפירוש, י"א שמותר למסרו, וי"א שזהו רק כאשר הוא חייב מיתה.

פעולת הצלה למען הצלת רבים, כאשר ע"י פעולה זו, ייהרג יחיד:

א. יש שרצה לחדש¹³, דכאשר עצם הפעולה, היא פעולה של הצלה, ולא של הריגה (או מסירת אדם להריגה), מותר לעשותה כאשר ע"י פעולה זו ינצלו רבים, גם אם היא תגרום למיתתו של יחיד (ולא דומה למסירה של אדם, שהיא פעולה לרעה, שבמקרה גורמת להצלת הרבים. דוגמא: חץ הנשלח באופן שיהרוג אנשים רבים, ומטה את החץ 'להציל' את אותם אנשים, אך ע"י פעולת ההטיה יהרג אדם אחר. דוגמא נוספת¹⁴: אדם נוסע בדרך, ורואה שבהילוכו ידרוס הרבה אנשים ויהרגו, ויכול להטות לצד ויהרג רק אדם אחד. אך לבסוף מסתפק בדבר, דשמא כל מה שהותר הוא 'מסירה', ולא 'הריגה בידיים'. ולמעשה פסק הדין אליעזר¹⁵ שאין לעשות זאת ד'שב ואל תעשה עדיף'.

ב. יש שהגבילו זאת ואמרו, שרק כאשר פעולת ההצלה אין בה מעשה של הריגה, יהיה מותר לעשותה. דוגמא: אדם שנורה לעברו חץ, ומטה את עצמו לצד או בורח, ואז אותו חץ יפגע באדם העומד מאחוריו. שהפעולה שהוא עושה איננה מעשה של הריגה, אלא רק של הצלה¹⁶.

כל אפשרות להשתיקו... המותר לשים כר בפי התינוק כדי להשתיקו... והנה אחר שעברו הרשעים הארורים נגשו להסיר את הכר וראו לתדהמתם שהילד נחנק, והשאלה היא איפוא אם היה מותר לשים את הכר בכדי להציל שאר האנשים או אין היתר כזה... תשובה... ועלינו לבאר בנדון ולקבוע מה דינו של התינוק הבוכה אם דינו כ'יחידה' או כ'כרודף'... נראה שאין הדברים אמורים אלא ברודף לרצונו משא"כ בנ"ד שהוא רודף לאנסו...".

13 חזון איש (סנהדרין כה): "ויש לעיין באחד רואה חץ הולך להרוג אנשים רבים, ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק אחד שבצד אחר, ואלו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים, ואפשר דלא דמי למוסרים אחד להריגה, דהתם המסירה היא פעולה האכזרית של הריגת נפש ובפעולה זו ליכא הצלת אחרים בטבע של הפעולה, אלא המקרה גרם עכשיו הצלה לאחרים... אבל הטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה, ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד שבצד אחר, רק עכשיו במקרה נמצא בצד אחר נפש מישראל ואחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות, ובזה אחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבדת ישראל בכל מאי דאפשר, והלא לוליינוס ופפוס נהרגו בשביל להציל את ישראל כמ"ש רש"י תענית יח ב ד"ה בצדוקין, ואמרו שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, מיהו הכא גרע דהורב בידיים, ולא מצינו אלא דמוסרין אבל להרוג בידיים אפשר דאין הורגין והא דהרגו שבע בן בכרי, דמורד במלכות היה ומיהו צ"ע בתוספות".

14 שו"ת ציץ אליעזר (טו ע): "וזאת לדעת כי חקירת החזו"א הנ"ל היא לא רק תיאורית בתיאור ציור דמיוני של ראית חץ הולך להרוג, והיא שיש אפשרות להטותו, כפי שמצייר החזו"א, אלא שאלה מעשית ממשית היא, ויש לה השלכות על בדומה לזה, כגון על כלי רכב כשנוסעים בדומה למשל ונקלעים בפתאומיות לפני אנשים רבים, שחוצצים את הכביש ויש לעשות עצירה פתאומית ע"י נסיגה אחורנית כדי שרבים מהעוברים לא יהרגו, אבל באחורה נמצא שם יחיד עומד באופן שברור שיהרג ע"כ, וכן בכל הדומה לזה".

15 שו"ת ציץ אליעזר (טו ע): "אם רשאים לעשות פעולת הצלה למען הצלת רבים ממות כאשר ע"י זאת הפעולה ייהרג יחיד... ובהקדם דברי הגאון החזו"א סנהדרין כה, שכותב לחקור חקירה חמורה למעשה, דמה יהא הדין באחד שרואה חץ הולך להרוג אנשים... אולם לאחד מכן מסתייג החזו"א מזה... והנה לכאורה היה אפשר להביא ראיה שכן צריך להטות לצד האחר... אבל לאחר העיון נראה דזה אינו... ולכן לענ"ד דבכל כגון דא של חקירת החזו"א, קובע יותר השב ואל תעשה עדיף, כי הרי ישנה טענה של מאי חזית דדמו של זה סומר מדמו של חברו, ובהריגה וודאית אין חילוק בין יחיד לרבים, ולא אמרינן דרבים עדיפא, ולוליינוס ופפוס שנהרגו בשביל להציל את ישראל... הוא מפני שאחרת גם המה היו בהסכנה ליהרג, וכ"כ לחלק ולומר בכזאת בשו"ת יד אליהו סי' מ"ג".

16 דמשק אליעזר (רא"צ פרלמוטר, פיטרקוב תרס"ח בהגה"ה שבהקדמה): "ואגב אזכיר בזה מה דנשאלתי אם שנים אנשים עומדים אחד מאחוריו של חברו, ורוצה רוצה לרצוח נפש העומד מלפניו, אם מותר לו להטות את עצמו לצדדים לברוח, כי אז תגיע החץ להאדם העומד מאחוריו, ואמרת דלפענ"ד פשוט דמותר, כיון דהוא אינו עושה מעשה בזה, רק מציל את עצמו". "וארע כנדון זה בחייל שמחבלים ירו כנגדו טיל והתכופף ארצה ועי"ז פגע הטיל והרג לחייל שאחוריו, ובא לשאול האם נהג כראוי או שצריך כפרה" (שו"ת משנת פיקוח נפש סימן נ' אות י').

ג. ויש שהגבילו עוד יותר, ואמרו שרק כאשר פעולת ההצלה אינה מעשה בגוף הדבר המזיק, אלא בדבר צדדי, מותר¹⁷. דוגמא:

ד. ויש שכתבו¹⁸ שרק כאשר המזיק עדיין לא הגיע (אף שוודאי יבא), מותר לעשות פעולה שהיא מעשה צדדי של הצלה.

ודנו בזה הפוסקים בנוגע לעציר הבורח ממחנה השמדה, למרות שעי"ז יענשו האסירים האחרים¹⁹. שמקרה זה עונה על כל ההגדרות ולכל הדעות מותר. כי זו פעולה של הצלה, והמעשה הוא בדבר צדדי, והנזק עדיין לא נוצר. וכך במקרה שנתפס לצבא, ואם יברח ילקח אחר תחתיו.

ולענין השאלה דידן:

במציאות: על פי מה שמתפרסם בנוגע למגיפה זו, רק מחצית מהאנשים שנדבקים בה מתים לבסוף. א"כ זהו רק ספק, וגם אינו וודאי שמי שבהסגר, יידבק במחלה.

הגדרת המקרה: לכאורה (גם אם היה מדובר במוות וודאי) מדובר בפעולה של 'הצלה' (מרחיקים את ה'מזיק', דהיינו - האנשים שנדבקו במחלה) ואגב פעולה זו של הצלה, 'גורמים למוות של אחרים'. (שגם מי שלא נדבק במחלה לא יכול לצאת משם). ולדעה הא' שהבאנו מותר הדבר. (אמנם גם הוא מסתפק בזה למעשה, כפי שציינו בסוף דבריו). אמנם מסתבר שגם לדעה הכי מחמירה יהיה מותר בכה"ג, כי המזיק עדיין לא הגיע, כי הגם שהחולה כבר נמצא בעולם, בכל זאת ה'נזק' שלו - זה שהוא מדביק אנשים אחרים - עדיין לא הגיע. ודו"ק.

נספח: שאלות דומות שדנו בהם הפוסקים

1. האם מותר להרוג תינוק הבוכה במחבוא, ומסכן עי"ז את שאר היהודים המתחבאים: בתשובת ה'דברי רננה'²⁰ פסק שאסור להורגו, דאין לו דין 'רודף', כיון שלא מכוין להרוג. ובשו"ת

17 אמרי בינה (או"ח סג ה, לגבי מה דאיתא בירושלמי פרק המניח את הכד: "ראה אמת המים שוטפת ובאת לתוך שדהו, עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו, רשאי לפנותו למקום אחר" - היינו שכל שהנזק לא הגיע עליו, יכול לפנותו למקום אחר, אבל כיון שהגיע אליו, לאו כל כמיניה לסלקו מעליו ולהטילו על חבירו. וכך פסק הרמ"א שו"ע חו"מ שפת ב): "אם עושה מעשה בגוף המזיק לסלקו, אסור כשגורם בזה היזק לחבירו. אבל אם איננו עושה מעשה בדבר המזיק רק להציל את שלו, ודאי דרשאי. ומכל שכן להציל נפשו ולברוח, מנין לנו לאסור אף אם ע"י זה גורם סכנת נפשות לאחרים".

18 כך מסקנת הדמשק אליעזר שם שחלק על האמרי בינה הנ"ל: "מה שכתב האמרי בינה דהיינו דוקא בעושה מעשה, לא נראה כן מלשון הנמוקי יוסף, דמשמע מדבריו שלא דוקא שמפנה המים עצמם לשדה חבירו, דבהא קודם שנכנסו אסור, אלא אפילו אם יגדור באמצע שדהו שלא ירצו המים הלאה מהגדר, וע"י זה יסובב נזק לחבירו ג"כ אינו רשאי, מאחר שכבר בא המים לגבולו. דעיקר החילוק הוא, רק אם הנגע עוד לא קרב בגבולו, ואם כבר בא וההפסד ברור לו אם לא יסלקו, יהיה מאיזה גרם שיהיה אינו רשאי לסלקו".

19 חוות יאיר (רי"ג): "וכן הא דקיי"ל אין מבריחין את השבויים מחשש הכבדת עול האחרים, מ"מ פשוט דכל יחיד שיכול לברוח בורח ואין לו לחוש על אחרים". יד אברהם (יו"ד קנו טז) בענין אדם שנתפס לעבודת הצבא שמותר לו למלט את עצמו, אע"פ שעי"ז ילקח אחר תחתיו. וראה בריחה ממחנה השמדה לרמ"צ נריה.

20 דברי רננה (נח) - מגאוני הדור בזמן הב"ח והט"ז והיה שר המסכים על הש"ך ביו"ד - לשון האג"מ בהסכמתו לספר שיצא מכת"י בברוקלין תשד"מ): "אשה שברחה על נפשה מפני רעש מהומת ריקים פוחזים, ועמה וילד שלא היה עדיין בן שלשים, ויהי בהרימו הולד את קולו בבכי, היתה מתייראה לנפשה פן יודע לריקים את מקומו, ותסתכן למות כאשר עשו כלה להשמיד ולהרוג מנער ועד זקן טף ונשים מעולל ועד יונק, ועי"ז המיתה הולד באומרה מוטב שימות אחד ולא שנים, ועתה באה האשה בקול המולה ויללה והיא מר לה, לשאול אם צריכה תשובה או לאו. לכאורה היה נראה דאין צריכה תשובה דבדין עשתה דהו"ל הולד רודף דניתן להציל בנפשו של רודף, אכן האמת יורה דרכו דאינו כן דבסוף פרק ז' דאהלות תנן דאשה שהיתה מקשה לילד יצא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש, הרי דהתם דהולד ממש בגופו רודף להאדם ותמות בודאי, ואפ"ה אין דוחין נפש מפני נפש, והיינו טעמא דאין דין רודף אלא במכוין להורגו, וכאן ליכא כונה כלל, מכ"ש בנידון דידן דאינו רודף כ"כ כמו התם, דהכא אינו אלא גרם למיתתה ע"י השמעת קולו בבכי דכ"ש הוא שאין נפש נדמה מפני נפש, הגם דבפרק בן סורר ומורה אהא דאמר רב הונא קטן רודף ניתן להצילו בנפשו פריך איתיביה יצא ראשו אין נוגעין בו, משני שאני התם דמשיא קא רדפי לה, והיא טעמא ל"ש בנידון דידן דבכיה לאו משמיא הוא, אמנם

'מגיא ההריגה', מתיר להרגו, דתינוק בוכה נחשב כ'יחידה', אלא שמלמד זכות על אלו שלא עשו זאת, כי להבנתו זה שה'רודף' באונס לא נחשב רודף, היינו שאין מצוה להרוג אותו, אלא רשות²¹. והגר"ח קנייבסקי פסק שמותר, ומדין רודף²².

2. אשה המקשה לילד, האם מותר להרוג את הוולד על מנת להציל את האם: התשובות פנים מאירות ורעק"א, מתירים²³ [וכן התיר בשו"ת מהר"ם שיי"ק (יו"ד קנה)]. ובשו"ת מחנה אפרים חלק עליהם ואסר²⁴, וכן דעת הנודע ביהודה²⁵.

3. האם מותר להפיל מטוס, כאשר חוטפים רוצים לפוצץ אותו על בנין גבוה: דן בזה בספר משנת פקוח נפש (נ א), בפשטות דומה הדבר לדין של עכו"ם שאומרים תנו לנו אחד מכם ואם לאו נהרוג לכולכם, שאסור. אלא שבמקרה זה יש להסתפק (לפי הדעה הראשונה לעיל - שכאשר

הרמב"ם כתב דמשיצא ראשו דעובר אין נוגעין בו דזהו טבעו של עולם, וכן העתיק בב"י בשו"ע, וצריך לדקדק למה ליה להרמב"ם טעמו דזהו טבעו של עולם ולא קאמר טעמא האמור בגמרא משמיא קא רדפו . . . אלא ודאי כוונתו לאשמעין דכל היכא שאין מכוין לרודפו ולהמיתו אלא שהוא ע"פ הטבע, וכמו בנידון דידן שהבכיה של תינוק הוא ע"פ הטבע דרבייתו כך הוא שרוצה התינוק לינוק לא מיקרי רודף".

21 שו"ת מגיא ההריגה א – הרב שמעון אפרתי): "שאלה: בדבר השאלה אשר שמעה תסמר שערות ראש, והיא בבונקר במחבוא ישבה עדה שלמה של יהודים שהסתתרו מחמת המצוק הצורר ימ"ש, כדי שלא ימצאו אותם הטמאים הארורים ימ"ש, ברור שאם היו מוצאים אותם היו מוציאים אותם להורג. ובעת שהרשעים הללו ערכו חיפושים למצוא את האומללים האלו, פרץ תינוק שהיה בין הנחבאים בבכי, ולא היה כל אפשרות להשתיקו. ונשאלה השאלה המותר לשים כר בפי התינוק כדי להשתיקו. במעשה זה היה חשש לסכנה שמא יחנק הילד. בינתיים ניגש אחד, ושם את הכר בפיו של אותו תינוק. והנה אחרי שעברו הרשעים הארורים נגשו להסיר את הכר וראו לחרדתם שהילד נחנק. והשאלה היא איפה, אם היה מותר לשים את הכר בכדי להציל שאר האנשים, או אין היתר כזה, והאדם שעשה זאת אם כי בשגגה, עליו לקבל על עצמו תשובה שיכופר לו חטאו. תשובה: . . . בתוספתא (תרומות ז כג) סיעה של בני אדם שאמרו להם נכרים . . . ובנ"ד שתינוק בוכה ואם נשמע קולו היה נהרג בודאי יחד עם כולם ע"י הרוצחים ימ"ש, הרי זה כיחידה, והוא כשבע בן בכרי כיון שכן היהודים הם בדין מיתה אצלם, ואין אפשרות להינצל מידם. ומכאן יוצא, שהיה רשות בידם להשתיקו, ואפילו אם היה זה כרוך בסכנת מיתה של התינוק. וראה בספר החינוך (רצו) האומר: "עוד אמרו"ל שאפילו היה כמה אלפים מישראל ואמרו להם אנשים תנו לנו אחד מכם ואם לאו נהרוג לכולכם יהרגו כולם, ואל ימסרו נפש אחת, ודוקא כשאמרו להם א' סתם אבל יחדוהו להם בפירוש, שאמרו להם 'תנו לנו פלוני ואם לאו נהרוג לכולכם', רשאים ליתנו כענין הידוע בשבע בן בכרי". הרי שבעל החינוך לא הזכיר 'חייב מיתה' אלא כענין הידוע בשבע בן בכרי, ר"ל כמו ששם היה בן כך נהרג, וביחד אתו היו כולם נהרגים כענין זה, מותר למסור את המיוחד. וראה בר"ן פרק יום הכיפורים "ומיהו אם אמרו הגוים תנו לנו פלוני שבידכם ואם לאו נהרוג את כולכם וידם תקיפה לעשות כן, ימסרוהו לו ואל יהרגו כולם כיון שאם לא יעשו כן יהיה הוא והם נהרגים". בנדון דידן יש לצרף עוד שבתינוק הבוכה . . . יש עליון דין של רודף . . . ועלינו לברר בנדון ולקבוע מה דינו של התינוק הבוכה אם דינו כיחידה או כרודף כיון שיש נ"מ לדינא. ביחידהו אומר הרמב"ם 'ואם יחדוהו להם . . . יתנו אותו להם ואין מורין להם כן לכתחילה' . . . לעומת זה ברודף אומר הרמב"ם (הלכות רוצח א) 'מצות ל"ת שלא לחוס על נפש הרודף', אלא שנראה שאין הדברים אמורים אלא ברודף לרצונו, משא"כ בני"ד שהוא רודף לאנסו אין כאן מצוה בדוקא להרוג אלא רשות, ונרדף בכה"ג שלא רצה להרוג את הרודף ונהרג על ידו, קדוש יאמר לו, ולכן אלו (והיו מקרים כאלו במשפחתי הי"ד) שלא רצו להציל נפשם ע"י החנקת ילד מישראל, קדשו שם שמים, אבל זה שכן עשה, א"צ להיות לבו נוקפו מכיון שכדין עשה בכדי להציל נפשות מישראל".

22 שו"ת משנת פקוח נפש (מה ו - תינוק הבוכה בחבוא ומסתכנים ע"י כל הנמצאים שם, האם מותר להרגו): "שוב שאלתי להגר"ח ק שליטא בענין התינוק (ולא הזכרתי לתשובת הרב רננה) והשיב: 'מסתבר שמותר, וגם חמור מיקרי רודף, עיין רמב"ם בסוף הלכות חובל ומזיק'. [ועיין בשו"ת הנ"ל שמאריך בשאלה זו טובא, ומביא את דברי הפנים מאירות ורעק"א (בענין היתר הריגת הולד שיצא רובו, לשם הצלת האם המקשה לילד – הובאו דבריהם בפנים המאמר), ומוכיח שלדעתם יהיה מותר גם כאן להרוג התינוק מדין רודף].

23 במשנה (אהלות ז ו): "האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחיה קודין לחייו. יצא רובו אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש". וכתב רעק"א שם בשם שו"ת פנים מאירות (ג ה): "ולפי"ז יש לדון בולד שיצא רובו, אם ידוע ששניהם ימותו, דמותר להציל האשה, וצריך להתיישב בדין זה".

24 שו"ת מחנה חיים (להר"ח סופר – ב חו"מ נ): "נלענ"ד לחדש, לו יהיה שאם גוי יאמר שימותו שניהם, מותר לראובן להרוג שמעון כאשר הגוי מבקש ממנו, כיון דשמעון ימות בכל אופן, אעפ"כ אין רשות לחתוך הולד שיצא ראש בעבור להציל האם, דשאני התם בכל אופן יהרג שמעון ע"י אדם, א"כ מה לי אם יהרג ע"י גוי או ע"י ישראל חבירו אשר מציל נפשו בזה. אבל בולד שיצא ראשו אם ימותו שניהם יהיה מיתת הולד בידי שמים, ואם יבוא אחד ויחתוך אותו אברים אברים יהיה מיתתו ע"י אדם, ואסור לעשות כן לסבב מיתה בידי אדם תחת מיתה בידי שמים".

25 שו"ת נודע ביהודה (מהד"ת חו"מ נט): "ומה שתמה על הרמב"ם פ"ט מרוצח ה"ט שכתב במקשה לילד שחוטכין העבור, הטעם מפני שהוא כרודף, ותיפוק ליה שאפילו אינו רודף הורגין אותו שאין חייבין על הריגתו (כיון שהוא ספק נפל) להציל את אמו שחייבין על הריגתה. אני תמה על תמיהתו, ואטו מי הותר להרוג את הטרופה להציל את השלם וזה לא שמענו מעולם. ומה בכך שעל הטרופה אינו חייב, מ"מ איסור בידיים עושה להרוג את הטרופה". [אך במאירי (סנהדרין עב ב) מבואר שמותר להעדיף אדם שיחיה רק 'חיי שעה' על אדם רגיל: 'ואין צריך לומר בסיעה של בני אדם, והיה בנייהם טריפה שימסרוהו ואל יהרגו, שהרי ההורגו פטור".

הפעולה היא פעולה של הצלה, מותר), שמה נחשב פיצוץ המטוס לפעולה של 'הצלה', שמטה את המטוס מהבנין, או שנחשב פעולה של הריגה, כיון שהוא 'מפוצץ' את המטוס, ושאל את הגר"ח קנייבסקי וענה שגם הוא מסתפק בזה.²⁶

4. הטיית הרכב לצד, והריגת אדם, בכדי להציל רבים מדריסה: דן בזה בשו"ת ציץ אליעזר (טו ע), ומסקנתו שבכהאי גוונא, 'שב ואל תעשה עדיף'.²⁷

5. לעלות עם טרקטור על בית שנהרס, וקרוב לודאי שבעליה זו יהרגו כמה, אך ינצלו יותר: הגר"י זילברשטיין התיר את הדבר,²⁸ והרב שלמה דיכובסקי חלק עליו ופסק שבכה"ג שב ואל תעשה עדיף.²⁹

26 משנת פק"נ (ג א): "יש לעיין אם נחטף מטוס ורוצים החוטפים לפוצצו על בנין רק קומות כדי להרבות ההרוגים (וכמעשה דארע בבנין התאומים בארצה"ב) האם מותר לפוצץ המטוס באויר קודם שיגיע למטרתו, ובפשוטו דומה הדבר לדינא דעכו"ם שאומרים לישראל תנו לנו אחד מהם ואם לאו נהרוג את לכולכם דאסור למסור להם נפש מישראל ויהרגו כולם. . . וא"כ גם בנדו"ד הגם דבלא"ה כל נוסעי המטוס ייהרגו בעוד זמן מה, מ"מ א"א לילך ולהרגו ליחידים אפילו לחיי שעה כדי להציל הרבים. אמנם למאי דכתב החזו"א ביו"ד סי' סט דמותר להטות החץ כדי להציל הרבים הגם דע"ז יהרג היחיד, דחשיבא מעשה הצלה, יש להסתפק בנדו"ד מהו, די"ל דשאני חץ דהיא בעיקרה פעולת הצלה. . . ובמעשה דמטוס הרי זו פעולת הריגה ומיתסר, אכן יש לומר דההצלה היא השמדת גוף המטוס אלא דנמצאים בתוכו אנשים וממילא הם נהרגים, אבל הפעולה ומטרתה היא פעולת הצלה לסלק המטוס שלא יגיע לבית. . . ושאלתי הדבר לרבנו הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיב רבנו - נסתפקנו בזה".

27 שו"ת ציץ אליעזר (טו ע): "אם רשאים לעשות פעולת הצלה למען הצלת רבים ממיטה כאשר ע"י זאת הפעולה ייהרג יחיד. . . כגון על כלי רכב כשנקלעים פתאומית לפני אנשים רבים שחוצצים את הכביש, ויש לעשות עצירה פתאומית ע"י נסיגה אחרונית כדי שרבים מהעוברים לא ייהרגו, אבל באחורה נמצא שם יחיד עומד באופן שברור שיהרג ע"י"כ, וכן בכל הדומה לזה. . . וכאמור לדעתנו יש להיות בזה בשב ואל תעשה, כאשר מוכח בכזאת מדברי הרבינו יונה שהבאתי, ולא לעשות שום פעולת הצלה, בהיות ולמעשה הוא יהרוג ע"כ בודאות את היחיד, וכאן עוד חמור ביותר אפילו מהטטית חץ לצד אחר, כי כאן בפעולת נסיגה אחרונית, הרי זאת פעולה של כחו ממש, ובכח ובפועל שלו יהרוג את היחיד, ולכן לא דמי אפילו בכלל להביא דהו"מ סי' שפח לגבי הסרת נזק הנ"ל, דבשם רק מפנה המים לצד אחר, אבל לשדה חבירו הולכים המים מכח הזרימה שלהם ומשא"כ כאן".

28 אסיה (מה יב א ב): "שאלה: בית שקרס תחתיו ורבים נלכדו מתחת לעיי המפול. המצילים חייבים לעלות עליו אם טרקטור ומנוף, וקרוב לודאי שבפעולות ההצלה ייהרגו בידיים חלק מהלכודים האם הדבר מותר. תשובה. . . בספר פנים מאירות. . . מבואר בדבריו שבמקרה ואנו בטוחים ששניהם ימותו, מותר להרוג את העובר כדי להציל את האם. . . ונראה שהוא הדין במפולת. אם בלי פעולות ההצלה ימותו כולם, מותר לעלות עם טרקטור ומנוף להציל. ואע"פ שקרוב לודאי שיהרוג בידיים אנשים, הרי בלי הצלה כולם ימותו, ודומה לפנים מאירות ולמהר"ם חלואה הנ"ל. . . ויעויין בהקדמת הפני יהושע, שכתב שם שנדר להשי"ת שילון בעמק העיון בתורה, כשנפל תחת מפולת בתים שנהרסו עד לעפר ובאו הרב להציל 'ורבים אשר המיתו ברמיסתם, יותר מאשר בראשונה, אף דלא הוו סגי בלאו הכי, שכוונתם להציל ולפקח הגל' עכ"ל, מלשנו משמע קצת שטוב עשו המצילים, מכיון דלא הוי סגי בלאו הכי. וטעם ההיתר דאם לא נעשה פעולות הצלה ימותו כולם".

29 הגעתי חוברת אסיה האחרונה ובה חוות דעת הלכתית של ידידי הגאון ר' יצחק זילבשטיין. . . ויש לי הרהורי דברים בנדון. . . מעיון בפוסקים נראה לי כי יש לדון בדבר בשתי בחינות. ראשית דברי הפנים מאירות אינם מוסכמים [ומביא כמה שיטות שחולקות]. . . ובנושא חמור כזה שב ואל תעשה עדיף. זאת ועוד אחרת, מחלוקת הפוסקים דלעיל אמורה במקום שמעשה ההריגה הוא בעצמו מעשה הצלה, כי הריגת העובר מציל את האם ובכגון זה יש מקום להחיר אולם בנידוננו יש כאן שתי פעולות נפרדות, עלית הטרקטור על ההריסות זו רציחה ואחר כך ומי יודע אם יצליחו פעולות של ההצלה, אין כל ראייה גם מדברי המתירים להחיר בכה"ג. . . אוסיף עוד כי הפוסקים שהובאו לעיל עוסקים במקום שיש עדיפות לאם על הולדה כיון שהולד הוא ספק נפל עד ל' יום ובכגון זה יש מקום לדעתם להרוג את הולד שהוא ספק בן קיימא ע"מ להחיות את האם, אבל במקום שאין עדיפות לאחד על השני כגון ששניהם בני קיימא או שניהם טריפה או פצועים קשה כנודן הבית שקרס תחתיו מהיכי תיתי להרוג אחד בכדי להציל את השני".